

Uitkomsten van het
inventariserend **onderzoek**
basisvoorzieningen
in 3 P10-gemeenten

Henk Oostindie & Bettina Bock
Rurale sociologie Wageningen Universiteit

Heleen Huiskamp
Gemeente Berkelland (P10)

september 2024

GRANULAR

Co-funded by
the European Union

Introductie

Als actieve deelnemer aan het Europese GRANULAR project (www.ruralgranular.eu) werkt de P10 sinds november 2022 met de leerstoelgroep Rurale Sociologie van de Wageningen Universiteit samen in een Living Lab aan het thema basisvoorzieningen. Dit als specifiek onderdeel van het bredere aandachtsveld 'platteland en brede welvaart', met zowel aandacht voor de mogelijke tekorten aan brede welvaart in plattelandsgebieden als de bijdragen die het platteland levert aan brede welvaart elders.

Met andere woorden: we erkennen zowel de kwetsbaarheden als de kracht van het hedendaagse platteland. In nauwe samenspraak met de P10 is er in dit kader voor gekozen een inventariserend onderzoek te doen naar het beleid rondom basisvoorzieningen in een 3-tal P10 gemeenten, te weten Berkelland, Bronckhorst en Hof van Twente.

Na een eerste inventarisatie van beschikbare CBS gegevens rondom basisvoorzieningen in deze gemeentes – en de weergave daarvan in een samenvattende tabel (zie Annex 1) - vormde deze statistische informatie het startpunt voor gesprekken met gemeentelijke ambtenaren en vertegenwoordigers van dorpsorganisaties (zie Annex 2 en 3 voor een lijst met gesprekspartners en de centrale aandachtspunten voor deze gesprekken). De gesprekken draaiden om de vraag hoe men omging met vraagstukken rondom basisvoorzieningen, welke rol reeds bestaande data daarin spelen, en hoe de samenwerking en gesprekken met dorpsbewoners rondom basisvoorzieningen vorm te geven.

In het hiernavolgende stellen we ons tot doel om de belangrijkste bevindingen van deze inventarisatie beknopt en puntsgewijs samen te vatten. Deels beogen we daarmee deze op een toegankelijke manier terug te koppelen naar onze gesprekspartners en de P10 in bredere zin te informeren. Daarnaast geven we een voorzet voor hoe we binnen onze samenwerking in de Living Lab en het GRANULAR-project denken verder te gaan met de belangrijkste uitkomsten. Zo denken we aan mogelijke koppeling met het thema rural proofing, in Nederland vaak 'regiotoets' genoemd, een beleidsopgave die binnen Europees plattelandsbeleid nadrukkelijk wordt geagendeerd en gepropagandeerd, maar in Nederland nog in de kinderschoenen staat.

Voortbouwende op de bevindingen van ons inventariserend onderzoek hopen we P10 gemeenten te interesseren en te mobiliseren rondom de vraag hoe woningbouwbeleid (verder en beter) te 'rural prooven', oftewel te toetsen op mogelijke betere aansluiting bij behoeften van P10 gemeenten. Immers, het betreft een beleidsterrein dat in veel P10 gemeenten heel actueel is en op allerlei manieren verbonden is aan de discussie over de beschikbaarheid en bereikbaarheid van basisvoorzieningen. Het betreft bovendien een thematiek waarin het belang van zelfredzaamheid van kleine dorpsgemeenschappen op allerlei manieren tot uiting kan komen.

Rest ons een hartelijk dank aan iedereen die middels deelname aan de interviews een bijdrage heeft geleverd aan dit onderzoek.

Samenvatting onderzoeksuitkomsten

- Gesprekspartners delen een groeiende zorgen om verlies aan basisvoorzieningen in hun gemeenten, maar benadrukken tegelijkertijd de noodzaak om in de behoefte aan voorzieningen onderscheid te maken tussen groepen; daarbij verwijst men vooral naar negatieve gevolgen voor die groepen die vanwege leeftijd of sociale achtergrond het meest afhankelijk zijn van openbaar vervoer.
- Beschikbare CBS statistieken op gemeentelijk en lagere schaalniveaus (wijk, buurt), inclusief veranderingen in de tijd, zoals samengevat in de ter voorbereiding al eerder gedeelde tabellen, roepen bij gesprekspartners niet zo zeer herkenning dan wel vragen op.
- Basisvoorzieningen vergelijken op gemeentelijk schaalniveau kent de nodige beperkingen, zo benadrukken de geïnterviewden op allerlei manieren; er is behoefte aan verdere verfijning, verduidelijking en verdieping in termen van 'achter- en onderliggende verhalen'.
- Wat betreft de behoefte aan verfijning de volgende voorbeelden: afstand tot ziekenhuizen zegt weinig zonder informatie over de aan- of afwezigheid van spoedeisende hulp; afstand tot middelbare scholen krijgt vooral betekenis in relatie tot informatie rondom de aan- of afwezigheid van bijvoorbeeld bovenbouw-voorzieningen, afstand tot openbaar vervoer met aandacht voor veranderingen in dienstregeling en frequenties, etc.
- Al met al leidt dit tot een breed gedeelde opvatting dat er slechts in beperkte mate gebruik wordt gemaakt van beschikbare CBS data in gemeentelijke beleidsvormingsprocessen.
- Beschikbare CBS statistieken zijn wellicht belangrijk voor beleidsontwikkeling op hogere schaalniveaus; voor beleidsvorming op gemeentelijk niveau acht men het directe en rechtstreekse contact tussen gemeentelijke organisatie vertegenwoordigers van dorpen en kleine kernen van veel meer invloed en betekenis;
- Dat wil zeggen: rechtstreeks contact over datgene wat er speelt rondom basisvoorzieningen problematiek, inclusief mogelijke aangrijpingspunten om hiermee gezamenlijk aan de slag te gaan.
- Alhoewel relatief dichtbij elkaar gesitueerd in het oostelijk deel van ons kleine land, bestaan er zeker betekenisvolle verschillen voor wat betreft de problematiek rondom basisvoorzieningen in de geselecteerde P10 gemeenten; daarbij speelt o.a. aantal en omvang van kleine kernen en rol.
 - Berkelland, met 7 kleine kernen tussen 600 en 3000 inwoners kenmerkt zich door actief gemeentelijk ondersteunend beleid specifiek gericht op kleine kernen;
 - Hof van Twente heeft een relatief klein aantal kleine kernen die gewend zijn aan gebruik van basisvoorzieningen in de nabijgelegen grotere kernen;
 - Bronckhorst, met maar liefst 44 kernen, in omvang variërend tussen 100 en 8700 inwoners karakteriseert zich door relatief vaak geprivatiseerde / zelfstandig gerunde basisvoorzieningen in kleine kernen waardoor de gemeentelijke ondersteuning van basisvoorzieningen ondersteuning vooral gestalte krijgt via bijvoorbeeld woningbouw- en welzijns- en vervoersbeleid;
- Wel hebben de drie gemeenten gemeen dat zij werken met zgn. dorps-of gebieds-coördinatoren/contactpersonen: vaste aanspreekpunten binnen het gemeentelijk apparaat voor kleine kernen en dorpen om daarmee rechtstreeks en persoonlijk contact te faciliteren en recht te doen aan mogelijke gevoeligheden rondom (verder) verlies aan basisvoorzieningen, die veelal niet alleen een functionele, maar ook een symbolische en politieke waarde vertegenwoordigen;

- Dorpsbelangenorganisaties zijn daarbij cruciale gesprekspartners en informatiebronnen voor dorpscoördinatoren/contactpersonen, het laatste o.a via inzet en gebruik van nieuwsbrieven en enquêtes, organisatie van laagdrempelige dorpsbijeenkomsten, persoonlijke en informele contacten, etc., etc.
- Direct en nauw contact tussen dorpsbelangenorganisaties en de gemeentelijke organisatie maakt het mogelijk om specifieke basisvoorzieningen problemen en zorgen in ogenschouw te nemen, en oog te hebben voor verschillen tussen dorpen en kleine kernen voor wat betreft hun zelfredzaamheid op dat terrein;
- Als mogelijke verklaringen komen historische, religieuze kenmerken aan de orde die invloed hebben op de aanwezigheid van 'trekkers' en nieuwkomers, meer of minder actieve vertegenwoordiging van (jongere) bewoners, en van oudsher sterke banden met gemeentelijke politiek. Ook wordt ernaar verwezen dat actieve inbreng van bewoners lastig wordt als het verlies voorbij een kritische grens gaat en bewoners het idee hebben dat "alles toch al is verloren". Tegelijkertijd wordt veelal benadrukt dat het een moeilijk te ontwarren kluwen aan factoren is die gezamenlijk zorgen voor meer of minder zelfredzaamheid op dorps/kleine kern niveau.
- Tijdens de gesprekken komen er voorbeelden voorbij van dorpen die symbool staan voor sterk aanwezige zelfredzaamheid, soms door te verwijzen naar het belang van nieuwkomers met specifieke kennis, expertise en betrokkenheid, maar ook voorbeelden van dorpen waar zelfredzaamheid grotendeels lijkt te zijn verdwenen, soms mede als gevolg van nieuwkomers die zich juist veel minder of niet willen inzetten voor hun dorpsgemeenschap.
- Verlies aan zelfredzaamheid door (verder) verlies aan ontmoetingsplaatsen laat zich moeilijk omkeren, zo wordt vooral door dorpsvertegenwoordigers benadrukt.
- De complexiteit en (deels) ongrijpbaarheid van groeiende verschillen in zelfredzaamheid tussen dorpen / kleine kernen, te samen met de verwachting, of wellicht beter, de vrees, dat gemeenten vanuit financiële overwegingen in de nabije toekomst een sterker beroep zullen moeten doen op dezelfde zelfredzaamheid, maken dat geïnterviewden dergelijke verschillen de komende jaren alleen maar zien toenemen.
- Daarnaast wordt benadrukt dat de aanwezige zelfredzaamheid o.a door vergrijzingsproblematiek onder druk staat en er dus sprake is van een groeiende afhankelijkheid van een veelal krimpende groep actieve vrijwilligers. Daarbij geldt dat er duidelijke verschillen bestaan tussen dorpsorganisaties wat betreft hun vermogen om ook jongeren te mobiliseren en te activeren.
- Dorpsvertegenwoordigers die ervaring hebben met nieuw beleidsinstrumentarium als Dorpen Deals en Dorpsverbinders zijn positief omdat dergelijke instrumenten helpen om de aanwezig zelfredzaamheid te benutten, te versterken, verder uit te bouwen en te delen. Daarbij wordt o.a. gewezen op het belang van externe (proces-) begeleiding van veelal gevoelige herverdelingskwesaties rondom basisvoorzieningen, de mogelijkheden om van ervaringen elders te leren en het belang van een verminderde afhankelijkheid van vrijwilligers.
- Tegelijkertijd wordt erkend dat de maatschappelijke baten van beleidsinstrumenten als Dorpen Deals zich cijfermatig moeilijk laten onderbouwen en het daarmee dus moeilijk blijft om (toekomstige) maatschappelijke kostenbesparingen te verdisconteren en een meer nadrukkelijke plek te geven in gemeentelijk beleidsafwegingen.

- Dorpsvertegenwoordigers wijzen, mede om voorgaande reden, op al meer of minder vergevorderde plannen en initiatieven om via de ontwikkeling van Dorpscooperaties nieuwe paden te verkennen rondom het behoud van basisvoorzieningen via zelf-exploitatie van maatschappelijk vastgoed. Het gaat hier om initiatieven die zich tot doel stellen om (verdere) versnippering van maatschappelijk vastgoed gezamenlijk op te lossen, bijbehorende exploitatieverliezen en afhankelijkheden van gemeentelijke bijdrages te verminderen en als dorpsgemeenschap alternatieve inkomstenbronnen te generen via bijvoorbeeld nieuwe bestemmingen voor aanwezig maatschappelijk vastgoed.
- Vertegenwoordigers van zowel gemeentelijke als dorpsorganisatie wijzen op de beperkingen van dorpsorganisaties in relatie tot mogelijke ondersteuning van de meest kwetsbare sociale groepen op het platteland. Het gaat gepaard met pleidooien voor een betere coordinatie tussen gemeentelijke beleidsterreinen en meer aandacht voor de integratie van datasystemen en statistieken.
- In relatie tot GRANULAR's doelstelling om bij te dragen aan betere data- en informatievoorziening voor plattelandsgebieden laten de uitkomsten van het inventariserend onderzoek zich als volgt samenvatten: P10 gemeenten hebben behoefte aan verdere verfijning, verdieping en verbreding van beschikbare CBS statistieken voor basisvoorzieningen via aanvullende kwalitatieve-, participatieve- en integratieve methodieken voor data-verzameling en de ontwikkeling van indicatoren.
- Vanuit beleids perspectief wijzen de inventarisatie-uitkomsten op het dreigend gevaar van toenemende verschillen in zelfredzaamheid -en daarmee leefbaarheidsproblematiek- tussen dorpen en kleine kernen in P10 gemeenten;

Hoe verder?

- Wat te doen met deze inventarisatie bevindingen? In hoeverre is verder verlies aan basisvoorzieningen in (minder veerkrachtige) kleine dorpen en kernen in P10 gemeenten onafwendbaar, maatschappelijk acceptabel of juist niet? Onze inventariserende onderzoeksopzet maakt het onmogelijk om eenduidige antwoorden te geven op zulke veelomvattende vragen, laat staan door P10 vertegenwoordigers en inwoners breed gedeelde conclusies te trekken.
- Europese beleidsdoelstellingen zoals verwoord in het 'rural proofen' principe, kortweg het toetsen van alle relevante beleidsterreinen op hun specifieke gevolgen voor plattlandsgebieden, biedt wellicht aangrijpingspunten om als P10 verder, verdiepend en verbredend met deze vragen aan de slag te gaan.
- Vandaar het volgende voorstel: komend najaar en winter gaan we in de GRANULAR living lab in samen met P10 aan de slag met het 'rural proofen' van het Nederlandse woningbouwbeleid. Dat wil zeggen: we gaan toetsen in hoeverre het nationale beleid rondom woningbouw rekening houdt met de specifieke behoeften van plattlandsgemeenten, waarbij we ook rekening houden hoe de beschikbaarheid van woonruimte samenhang met de bereikbaarheid van basisvoorzieningen en andere specifieke beleidsopgaves voor P10 gemeenten.
- Het 'rural proofen' van woningbouwbeleid zou daarmee de volgende doelstellingen combineren: 1) inventarisatie P10 opvattingen over nodige aanpassingen in het Nederlandse woningbouwbeleid ter ondersteuning van de vitaliteit van plattlandsgemeenten en hun doelstellingen voor brede welvaart; 2) doorvertaling van de Europese ambitie rondom 'rural proofen' naar een praktijk die bijdraagt aan de oplossing van de problemen op het Nederlandse platteland met bijzondere aandacht voor het gemeentelijk beleidsniveau.

Annex 1: samenvattende CBS-statistieken

Basisvoorziening	Verandering in periode:	Nederland	Gemeente Berkelland	Gemeente Bronckhorst	Gemeente Hof van Twente
Afstand tot huisartsenpraktijk	2010-2022	0.9 km – 1.1 km (+ 22%)	1.5 km - 1.6 km (+7%)	1.7 km - 1.9 km (+12%)	1.6 km - 1.7 km (+7%)
Aantal huisartsenpraktijken binnen 5 km	2010-2022	20.5 - 16.9 (-18%)	2.7 - 2.4 (-11%)	2.8 - 2.0 (-29%)	1.9 - 2.1 (+11%)
Afstand tot ziekenhuis	2010-2022	6.4 km – 7.3 km (+14%)	5.9 km - 6.3 km (+7%)	7.6 km - 7.7 km (+1%)	9.0 km - 8.9 km (-1%)
Aantal ziekenhuizen binnen 20 km	2010-2022	5.5 - 4.2 (-24%)	5.4 - 3.6 (-33%)	4.0 – 5.1 (+27%)	5.7 - 6.7 (+18%)
Afstand tot grote supermarkt	2010-2022	0.9 km – 0.9 km (+0%)	1.4 km - 1.5 km (+7%)	1.6 km - 1.7 km (+6%)	1.3 - 0.8 km (-38%)
Afstand overige dagelijkse levensmiddelen	2010-2022	0.8 km – 0.8 km (+0%)	0.9 km - 1.1 km (+22%)	1.5 km - 1.6 km (+7%)	1.3 - 1.4 km (+8%)
Afstand tot café e.d.	2010-2022	1.1 km - 1.4 km (+28%)	1.2 km - 2.3 km (+92%)	1.6 km - 2.0 km (+25%)	1.4 – 1.5 km (+7%)
Aantal cafés e.d. binnen 5 km	2010-2022	73.1 - 51.1 (-30%)	7.2 - 3.4 (-53%)	4.3 - 2.4 (-45%)	3.7 - 3.8 (+3%)
Aantal restaurants binnen 3 km	2010-2022	53.0 - 65.2 (+23%)	7.1 - 6.1 (-14%)	3.3 - 4.0 (+21%)	9.6 - 9.8 (+2%)
Afstand tot Kinderdagverblijf	2010-2022	1.1 km – 0.7 km (-36%)	1.6 km – 1.2 km (-25%)	2.0 – 1.1 km (-45%)	1.1 km - 0.9 km (-18%)
Afstand tot basisschool	2010-2022	0.6 km - 0.8 km (+33%)	0.8 km - 0.9 km (+13%)	0.9 - 1.2 km (+33%)	0.9 - 1.0 km (+11%)
Aantal basisscholen binnen 5 km	2010-2022	25.3 - 22.0 (-13%)	7.0 – 5.3 (-24%)	6.1 – 4.2 (-31%)	5.5 – 4.6 (-16%)
Aantal VMB scholen binnen 5 km	2010-2022	4.8-6.0 (+25%)	0.7 - 1.6 (+128%)	0.3 - 0.8 (+166%)	0.5 - 0.7 (+40%)
Afstand tot VMBO school	2010-2022	2.6 km – 2.6 km (0%)	3.9 km – 2.7 km (-31%)	5.7 km – 5.7 km (0%)	4.4 - 3.3 km (-25%)
Afstand tot HAVO/VWO	2010-2022	3.2 km – 3.4 km (+6%)	4.8 km – 9.8 km (+104%)	8.1 km – 7.8 km (-4%)	4.4 – 10.0 km (+127%)
HAVO/VWO scholen binnen 10 km	2010-2022	8.5 – 10.5 (+24%)	2.0 – 0.5 (-75%)	2.3-3.2 (+39%)	2.7- 1.4 (-49%)
Afstand tot treinstation	2010-2022	5.1-5.3 (+4%)	9.0-9.5 (+5%)	6.2-6.2 (0)	3.2-3.3 (+3%)
Afstand tot zwembad	2010-2022	3.6 km – 3.3 km (-8%)	4.2 km – 4.3 km (+2%)	5.4 km – 5.5 km (+2%)	2.6 – 3.0 km (+15%)
Afstand tot museum	- 2022	4.2 km	3.5	5.2	3.2
Afstand tot bioscoop	2010-2022	6.8 km – 6.5 km (-4%)	19.5 km – 19.7 km (+1%)	9.6 km – 9.1 km (-5%)	2.3 – 2.5 km (+9%)
Aantal banen binnen 10 km (x 1000)	2013-2020	117.4 – 138,1 (+18%)	14.2 – 15.2 (+7%)	22.2 – 24.1 (+9%)	24.8 – 28.2 (+14%)

Verslechtering in vermelde periode

Verbetering in vermelde periode

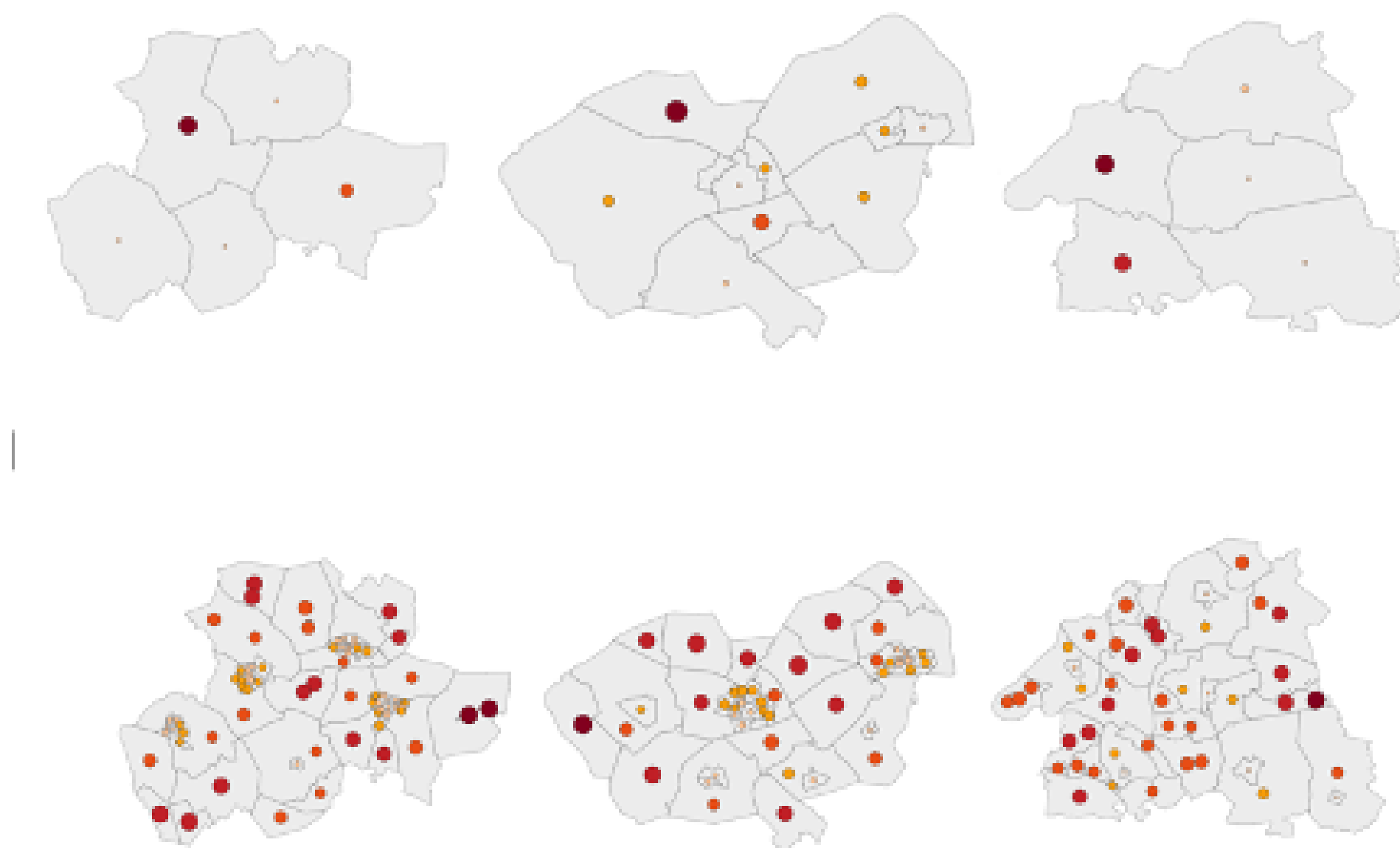
Voorlopige conclusie: bovenstaande impressie van basisvoorzieningen dynamiek voor de 3 geselecteerde P10 gemeentes geeft een beeld van:

- 1) meer of minder betekenisvolle verschillen met Nederland als geheel en
- 2) onderlinge verschillen tussen P10 gemeentes.

Hoewel dit zeker interessante uitkomsten kent, lijkt een ontwikkelingsgerichte basisvoorzieningenvergelijking extra betekenis te krijgen bij:

- 1) analyses over (nog) langere tijdperiodes en
- 2) verdiepend inzicht in ontwikkelingen op lagere schaalniveaus dan de gemeente. Beschikbare CBS-statistieken maken het eerste onmogelijk, het tweede is deels mogelijk.

Het betreft evenwel een tijdrovende klus vanwege niet koppelbare databestanden die bovendien een kortere tijd spanne (2017-2022) omvatten. Vandaar onze keuze om eerst P10 opvattingen over beschikbaar CBS-materiaal onder P10 vertegenwoordigers te inventariseren alvorens te bepalen of aanvullende analyse op wijk- en buurtniveau al dan niet zinvol op onderstaand schaalniveau van door CBS gehanteerde gemeentelijke wijken- (boven) en -buurtenindelingen (onder) voor Berkelland (links) , Hof van Twente (midden) en Bronckhorst (rechts).

Annex 2: lijst van gesprekspartners

Gemeente Berkelland

- Rob Dieperink
- Inge Waarlo
- Jeanine Ebbers
- Anja van Maren

Dorpsvertegenwoordigers Berkelland

- Hans van Baardwijk - Haarlo
- Ronald Reurink - Gelselaar
- Ronald Grooters – Haarlo
- Roel Beunk – Beltrum

Gemeente Bronckhorst

- Arie Vries
- Ineke Maciag
- Coen Beijer
- Patrice Zweers

Dorpsvertegenwoordigers Bronckhorst

- Trudy Tolkamp – Kranenburg
- Hennie Scheffer – Halle
- Martin Nieuwenhuis - Steenderen
- Henriko Berendsen – Halle-Heide
- Bert Elschot - Zelhem
- Gerrie van Kleef - Halle
- Wim Gudde - Kranenburg

Gemeente Hof van Twente

- Liesbeth de Boer
- Johan Vruwink
- Wilco Pasman

Dorpsvertegenwoordigers Hof van Twente

- Agnes Maas - Elsenerbroek
- Linda Boswinkel – Elsenerbroek
- Henriette Wegdam – Pierik - Hengevelde
- Tim Jongman - Hengevelde

Annex 3 - aandachtspunten interviews

- Bekendheid met, herkenbaarheid-, gebruik-, inzet- en (on-) volledigheid van beschikbaar CBS-materiaal rondom aanwezigheid en toegankelijkheid van basisvoorzieningen zoals samengevat in tabel (zie Annex 3)?
- Noodzaak van / behoefte aan verder inzoomen op verschillen basisvoorzieningen problematiek op lager schaalniveau?
- Gemeentelijke voorbeelden van behoud van basisvoorzieningen als gevolg van sociale weerbaarheid / veerkracht op dorpsniveau?
- Gemeentelijke voorbeelden van verlies aan sociale weerbaarheid / veerkracht op dorpsniveau als gevolg van verlies aan basisvoorzieningen?
- Hoe sterk en (dorp-) specifiek is de wisselwerking tussen enerzijds behoud van basisvoorzieningen / ontmoetingsplaatsen en anderzijds behoud van leefbaarheid / weerbaarheid / veerkracht binnen de gemeente?;
- Hoe als gemeente om te gaan met zulke mogelijke verschillen in onderlinge wisselwerkingen en wederzijdse afhankelijkheden?
- In hoeverre behoefte aan aanvullende / anderssoortige data- en informatie verzameling om daar als gemeente extra grip op te krijgen?

Berkelland | Schouwen-Duiveland | Opsterland | Westerveld | Borger-Odoorn | Hof van Twente |
Hollands Kroon | Ooststellingwerf | Peel en Maas | Sluis | Hulst | Aa en Hunze | Bronckhorst |
Medemblik | Goeree-Overflakkee | Midden-Drenthe | Twenterand | De Fryske Marren | Het Hogeland
| Horst aan de Maas | Westerkwartier | Altena | Dinkelland | Tubbergen | West Betuwe | Leudal | De
Wolden | Noardeast-Fryslân | Weststellingwerf | Veere | Dalfsen | Buren | Tholen